

Statystyka matematyczna - wykład siódmy¹

Klasyczny model regresji liniowej.

kierunek: informatyka i ekonometria I^o

dr Jarosław Kotowicz

Instytut Informatyki, Uniwersytet w Białymstoku

---

¹©J.Kotowicz

Spis treści

- 1 **Klasyczny model regresji liniowej**
  - Sformułowanie modelu
  - Estymacja parametrów klasycznego modelu regresji liniowej
  - Analiza wariancji w modelu regresji
  - Macierzowe ujęcie modelu regresji liniowej
- 2 Klasyczny model regresji liniowej z wieloma zmiennymi niezależnymi

Motywacja

Ostateczny cel analizy regresji to narzędzie predykcji, czyli przewidywanie jakie wartości przyjmie zmienna zależna przy ustalonych wartościach zmiennej (zmiennych) uznanych za niezależną (niezależne).

Stosowana jest konstrukcja tzw. **modeli regresji**, które wyjaśnia w sposób analityczny kształtowanie się wartości jednej zmiennej losowej pod wpływem innej lub innych zmiennych losowych.

Spośród wielu możliwych postaci modelu regresji podstawowe znacznie ma tzw. **model klasycznej regresji liniowej**.

Klasyczny model regresji liniowej – przypadek dwuwymiarowy

Model

Dla każdej ustalonej wartości jednej zmiennej losowej (np. X - zmienna niezależna) druga zmienna losowa (Y - zmienna zależna) ma warunkowy rozkład z wartością oczekiwaną

$$\mathbb{E}(Y|X = x) = \beta_1 x + \beta_0, \quad (1)$$

gdzie funkcja regresji l -go rodzaju zmiennej Y względem zmiennej X jest liniowa (β_1 – współczynnik regresji liniowej) oraz stałą wariancję

$$\mathbb{D}^2(Y|X = x) = \sigma^2 \quad (2)$$

niezależna od x .

Uwaga

- 1 Zmienna Y traktujemy jako zmienną zależną, a zmienną X jako niezależną.
- 2 Współczynnik regresji liniowej β_1 jest wielkością o jaką zmienia się warunkowa wartość oczekiwana zmiennej zależnej Y , gdy x wzrasta o jednostkę.
- 3 Istotą klasycznego podejścia do zagadnienia regresji jest traktowanie wartości zmiennej niezależnej, jako wartości z góry ustalonych, czyli nielosowych.

Klasyczny model normalnej regresji liniowej

Oprócz klasycznego modelu regresji liniowej będziemy rozważać jeszcze jeden model.

Definicja

Jeżeli oprócz warunków (1) i (2) będziemy zakładać, że rozkłady warunkowe zmiennej Y są normalne, tzn. Y dla $X = x$ ma rozkład $\mathcal{N}(\beta_1 x + \beta_0, \sigma)$, to będziemy mówili wtedy o klasycznym modelu normalnej regresji liniowej.

Alternatywne sformułowanie klasycznego modelu regresji liniowej

Niech ciąg par $(x_1, Y_1), (x_2, Y_2), \dots, (x_n, Y_n)$ będzie n -elementową próbą losową z populacji dwuwymiarowej, stanowiącą podstawę estymacji parametrów badanej zależności (wartości zmiennej X są w próbie ustalone).

Kształtowanie się wartości Y_i w próbie można wyjaśnić następująco

$$Y_i = \mathbb{E}(Y|X = x_i) + \varepsilon_i = \beta_1 x_i + \beta_0 + \varepsilon_i, \quad (3)$$

gdzie $i \in \overline{1, n}$ i ε_i są zmiennymi losowymi takimi, że

$$\forall_{i \in \overline{1, n}} \mathbb{E}(\varepsilon_i) = 0 \quad (4)$$

$$\forall_{i \in \overline{1, n}} \mathbb{D}^2(\varepsilon_i) = \sigma^2, \quad (5)$$

$$\text{cov}(\varepsilon_i, \varepsilon_j) = 0 \text{ dla dowolnych } i \neq j. \quad (6)$$

Jest to alternatywne sformułowanie klasycznego modelu regresji liniowej Y względem X .

Alternatywne sformułowanie klasycznego modelu normalnej regresji liniowej

Jeżeli warunki (3), (4), (5), (6) uzupełnimy o założenie, że ε_i , dla $i \in \overline{1, n}$, mają rozkład $\mathcal{N}(0, \sigma)$, to otrzymujemy klasyczny model normalnej regresji liniowej zmiennej Y względem zmiennej X .

Równoważność warunków modeli

$$\begin{aligned}\mathbb{E}(Y_i) &= \mathbb{E}(\beta_1 x_i + \beta_0 + \varepsilon_i) = \beta_1 x_i + \beta_0 + \mathbb{E}(\varepsilon_i) \\ &= \beta_1 x_i + \beta_0,\end{aligned}$$

gdzie w pierwszej równości skorzystaliśmy z (3), w drugiej z liniowości wartości oczekiwanej i faktu, że wartości zmiennej niezależnej są nielosowe (deterministyczne), a w trzeciej z (4).

Podobnie wykorzystując (5) otrzymujemy

$$\mathbb{D}^2(Y_i) = E[Y_i - \mathbb{E}(Y_i)]^2 = E[Y_i - \beta_1 x_i + \beta_0]^2 = \mathbb{E}(\varepsilon_i^2) = \sigma^2.$$

Estymacja parametrów β_1 i β_0 . I

Założmy, że w populacji dwuwymiarowej (X, Y) pobieramy n -elementową próbę $(x_1, Y_1), (x_2, Y_2), \dots, (x_n, Y_n)$. Wyniki konkretnej próby $(x_1, y_1), (x_2, y_2), \dots, (x_n, y_n)$ można przedstawić w układzie współrzędnych otrzymując w ten sposób wykres rozrzutu punktów empirycznych. Szukamy wykresy prostej "*najlepiej dopasowanej*" do otrzymanych punktów, stosując metodę najmniejszych kwadratów (**MNK**). Będziemy minimalizować funkcję

$$S \equiv S(\beta_1, \beta_0) = \sum_{i=1}^n \varepsilon_i^2 = \sum_{i=1}^n [Y_i - (\beta_1 x_i + \beta_0)]^2. \quad (7)$$

Licząc pochodne cząstkowe i przyrównując je do zera (warunek konieczny istnienia ekstremum) otrzymujemy

Estymacja parametrów β_1 i β_0 . II

$$\begin{cases} \frac{\partial S}{\partial \beta_1} = -2 \sum_{i=1}^n x_i (Y_i - \beta_1 x_i - \beta_0) = 0 \\ \frac{\partial S}{\partial \beta_0} = -2 \sum_{i=1}^n (Y_i - \beta_1 x_i - \beta_0) = 0 \end{cases}$$

Zastępujemy parametry β_1 i β_0 ich estymatorami $\widehat{\beta}_1$ i $\widehat{\beta}_0$ otrzymując

$$\begin{cases} \sum_{i=1}^n x_i Y_i = \widehat{\beta}_1 \sum_{i=1}^n x_i^2 + \widehat{\beta}_0 \sum_{i=1}^n x_i \\ \sum_{i=1}^n Y_i = \widehat{\beta}_1 \sum_{i=1}^n x_i + n \widehat{\beta}_0 \end{cases}$$

Pierwsze równanie przekształcamy, a z drugiego równania wyznaczamy parametr $\widehat{\beta}_0$ mamy

Estymacja parametrów β_1 i β_0 . III

$$\left\{ \begin{array}{l} \sum_{i=1}^n x_i Y_i = \widehat{\beta}_1 \sum_{i=1}^n x_i^2 + \frac{1}{n} \left(\sum_{i=1}^n x_i \right) \left(\sum_{i=1}^n Y_i \right) - \widehat{\beta}_1 \frac{1}{n} \left(\sum_{i=1}^n x_i \right)^2 \\ \widehat{\beta}_0 = \bar{Y} - \widehat{\beta}_1 \bar{x} \end{array} \right. .$$

Z pierwszego równania wyznaczamy parametr $\widehat{\beta}_1$ otrzymując

$$\left\{ \begin{array}{l} \widehat{\beta}_1 = \frac{\sum_{i=1}^n x_i Y_i - \frac{1}{n} \left(\sum_{i=1}^n x_i \right) \left(\sum_{i=1}^n Y_i \right)}{\sum_{i=1}^n x_i^2 - \frac{1}{n} \left(\sum_{i=1}^n x_i \right)^2} \\ \widehat{\beta}_0 = \bar{Y} - \widehat{\beta}_1 \bar{x} \end{array} \right. .$$

Ostatecznie otrzymujemy

Estymacja parametrów β_1 i β_0 . IV

$$\left\{ \begin{array}{l} \widehat{\beta}_1 = \frac{\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})(Y_i - \bar{Y})}{\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^2} \\ \widehat{\beta}_0 = \bar{Y} - \widehat{\beta}_1 \bar{x} \end{array} \right. .$$

Dzieląc przez n licznik i mianownik w pierwszym z równań możemy zapisać inaczej rozwiązania

$$\left\{ \begin{array}{l} \widehat{\beta}_1 = \frac{\text{cov}(x, Y)}{s_x^2} \\ \widehat{\beta}_0 = \bar{Y} - \widehat{\beta}_1 \bar{x} \end{array} \right. .$$

Otrzymane wzory przedstawiają estymatory parametrów β_1 i β_0 metodą **MNK**.

Twierdzenie Gaussa-Markowa

Własności estymatorów parametrów β_1 i β_0 przedstawia twierdzenie Gaussa-Markowa.

Twierdzenie

W klasycznym modelu regresji liniowej najefektywniejszym nieobciążonym estymatorami współczynników regresji są estymatory uzyskane metodą najmniejszych kwadratów.

Odchylenia standardowe estymatorów $\widehat{\beta}_1$ i $\widehat{\beta}_0$

Miarą wielkości błędu losowego przy estymacji parametru przy pomocy estymatora jest odchylenie standardowe estymatora nazywane również **standardowym błędem oceny** parametru.

W naszym przypadku mamy

$$\mathbb{D}(\widehat{\beta}_1) = \sqrt{\frac{\sigma^2}{\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^2}}, \quad (8)$$

$$\mathbb{D}(\widehat{\beta}_0) = \sqrt{\frac{\sigma^2 \sum_{i=1}^n x_i^2}{n \sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^2}}. \quad (9)$$

Uwagi

- 1 Obie wielkości zależą od σ^2 .
- 2 Obie wielkości zależą od liczebności próby n .
- 3 Obie wielkości zależą od rozproszenia w próbie obserwowanych wartości zmiennej niezależnej $\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^2$
- 4 Mogą być oszacowane dopiero po oszacowaniu σ^2 .

Teoretyczne wartości zmiennej Y i reszty modelu

Liniowa funkcja regresji po oszacowaniu parametrów na podstawie próby wyraża się wzorem

$$\widehat{Y}_i = \widehat{\beta}_1 x_i + \widehat{\beta}_0. \quad (10)$$

Definicja

Wartości $\widehat{Y}_i$ nazywamy **teoretycznymi wartościami zmiennej Y** .

Definicja

Zmienne losowe e_i , dla $i \in \overline{1, n}$, zadane warunkiem

$$e_i \stackrel{\text{def}}{=} Y_i - \widehat{Y}_i$$

nazywamy **resztami modelu**.

Własności reszt modelu

Biorąc równanie

$$\sum_{i=1}^n Y_i = \hat{\beta}_1 \sum_{i=1}^n x_i + n\hat{\beta}_0,$$

widzimy, że

$$\sum_{i=1}^n Y_i = \sum_{i=1}^n \hat{Y}_i. \quad (11)$$

Stąd suma reszt model spełnia równanie

$$\sum_{i=1}^n e_i = 0. \quad (12)$$

Uwaga

Rozważając równanie określające estymator $\widehat{\beta}_0$ otrzymujemy następujący fakt

Fakt

Wykres funkcji regresji z próby przechodzi przez punkty $(\bar{x}, \bar{Y})$.

Estymacja σ^2

Podstawą estymacji wariancji składników losowych σ^2 są reszty

$$e_i = Y_i - \widehat{Y}_i.$$

Obliczając

$$\begin{aligned}\mathbb{E}\left(\sum_{i=1}^n e_i^2\right) &= \mathbb{E}\left(\sum_{i=1}^n Y_i^2 - 2\sum_{i=1}^n Y_i \widehat{Y}_i + \sum_{i=1}^n \widehat{Y}_i^2\right) = \dots \\ &= \sigma^2(n-2).\end{aligned}$$

Tak więc nieobciążonym estymatorem parametru σ^2 jest wariancja reszt

$$S_e^2 = \frac{\sum_{i=1}^n e_i^2}{n-2}. \quad (13)$$

Estymacja $\mathbb{D}(\widehat{\beta}_1), \mathbb{D}(\widehat{\beta}_0)$

Natomiast odchylenie standardowe reszt

$$S_e = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^n e_i^2}{n-2}}$$

można wykorzystać do estymacji standardowych błędów ocen parametrów β_1 i β_0 , czyli $\mathbb{D}(\widehat{\beta}_1)$ i $\mathbb{D}(\widehat{\beta}_0)$.

Otrzymujemy wtedy

$$S_{\widehat{\beta}_1} = \sqrt{\frac{S_e^2}{\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^2}} \quad (14)$$

$$S_{\widehat{\beta}_0} = \sqrt{\frac{S_e^2 \sum_{i=1}^n x_i^2}{n \sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^2}}. \quad (15)$$

Uwagi

- 1 Dokładność estymacji parametrów β_1 i β_0 jest tym większa,
  - im mniejsza jest wariancja reszt,
  - im większa jest próba,
  - im większy zakres zmienności zmiennej niezależnej X .

Dokładność dopasowania prostej MNK. I

Odchylenie obserwowane wartości Y_i od średniej $\bar{Y}$ może być przedstawione, jako suma dwóch składników, z których pierwszy jest wyjaśniany regresją liniową Y względem X i reszt modelu (e_i) tzw. losowej części odchylenia nie wyjaśnianej regresją.

Zapisujemy to

$$Y_i - \bar{Y} = (\hat{Y}_i - \bar{Y}) + (Y_i - \hat{Y}_i). \quad (16)$$

Podnosząc obie strony równości do kwadratu, a następnie sumując po i otrzymujemy równanie

$$\sum_{i=1}^n (Y_i - \bar{Y})^2 = \sum_{i=1}^n (\hat{Y}_i - \bar{Y})^2 + 2 \sum_{i=1}^n (\hat{Y}_i - \bar{Y})(Y_i - \hat{Y}_i) + \sum_{i=1}^n (Y_i - \hat{Y}_i)^2. \quad (17)$$

Udowodnimy, że środkowy składnik sumy równa się zero.

Dokładność dopasowania prostej MNK. II

Skorzystamy w tym celu z warunków

$$\begin{cases} \widehat{\beta}_0 = \bar{Y} - \widehat{\beta}_1 \bar{x} \\ \widehat{Y}_i = \widehat{\beta}_1 x_i + \widehat{\beta}_0 \end{cases}.$$

Stąd

$$\widehat{Y}_i - \bar{Y} = \widehat{\beta}_1 (x_i - \bar{x}) \quad \text{oraz} \quad \widehat{Y}_i = \bar{Y} + \widehat{\beta}_1 (x_i - \bar{x}).$$

Mamy wtedy

$$\sum_{i=1}^n (\widehat{Y}_i - \bar{Y})(Y_i - \widehat{Y}_i) = \widehat{\beta}_1 \left[\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})(Y_i - \bar{Y}) - \widehat{\beta}_1 \sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^2 \right].$$

Wstawiając wartość estymatora $\widehat{\beta}_1$ otrzymujemy żadaną tezę.

Dokładność dopasowania prostej MNK. III

Stąd ostatecznie otrzymujemy równanie

$$\sum_{i=1}^n (Y_i - \bar{Y})^2 = \sum_{i=1}^n (\hat{Y}_i - \bar{Y})^2 + \sum_{i=1}^n (Y_i - \hat{Y}_i)^2. \quad (18)$$

Współczynnik deterministyczny

Miarą dokładności dopasowania prostej jest współczynnik deterministyczny, który definiujemy jedną z równości

$$r^2 \stackrel{\text{def}}{=} \frac{\sum_{i=1}^n (\widehat{Y}_i - \bar{Y})^2}{\sum_{i=1}^n (Y_i - \bar{Y})^2} \equiv 1 - \frac{\sum_{i=1}^n (Y_i - \widehat{Y}_i)^2}{\sum_{i=1}^n (Y_i - \bar{Y})^2}. \quad (19)$$

Współczynnik ten ma następujące własności

- $r^2 \in [0, 1]$,
- $r^2 = 1$ wtedy, gdy między zmiennymi X i Y zachodzi zależność liniowa (wszystkie punkty empiryczne leżą na prostej),
- $r^2 = 0$, gdy $\widehat{\beta}_1 = 0$, czyli $\widehat{Y}_i = \widehat{\beta}_0 = \bar{Y}$ (znajomość wartości zmiennej X nie dostarcza żadnych informacji na temat wartości zmiennej zależnej Y).

Wnioskowanie o klasycznym modelu normalnej regresji liniowej

Założmy, że warunkowe rozkłady zmiennej zależnej są normalne (składniki losowe modelu ε_i mają rozkład $\mathcal{N}(0, \sigma)$).

Parametry $\widehat{\beta}_1$ i $\widehat{\beta}_0$ mają rozkłady $\mathcal{N}(\beta_1, \mathbb{D}(\widehat{\beta}_1))$ i $\mathcal{N}(\beta_0, \mathbb{D}(\widehat{\beta}_0))$.

Konstruujemy statystyki dla nich

$$\begin{cases} t = \frac{\widehat{\beta}_1 - \beta_1}{s^{\widehat{\beta}_1}} \\ t = \frac{\widehat{\beta}_0 - \beta_0}{s^{\widehat{\beta}_0}} \end{cases} . \quad (20)$$

Są one rozkładami t -Studenta o $n - 2$ stopniach swobody.

Dla współczynnika ufności $1 - \alpha$ odpowiadające im przedział ufności wynoszą

$$\begin{aligned} &] \widehat{\beta}_1 - t_{\alpha, n-2} S_{\widehat{\beta}_1}, \widehat{\beta}_1 + t_{\alpha, n-2} S_{\widehat{\beta}_1} [, \\ &] \widehat{\beta}_0 - t_{\alpha, n-2} S_{\widehat{\beta}_0}, \widehat{\beta}_0 + t_{\alpha, n-2} S_{\widehat{\beta}_0} [. \end{aligned}$$

Test do weryfikacji hipotezy o parametrze β_1

$$H_0 : \beta_1 = \beta_1^0$$

$$H_1 : \beta_1 \neq \beta_1^0.$$

Przy założeniu prawdziwości hipotezy zerowej statystyka ma postać

$$t = \frac{\widehat{\beta}_1 - \beta_1^0}{s_{\widehat{\beta}_1}},$$

zaś obszar krytyczny dla poziomu istotności α opisany jest równaniem

$$P(\{|t| \geq t_{\alpha, n-2}\}) = \alpha.$$

Test do weryfikacji hipotezy o parametrze β_0

$$H_0 : \beta_0 = \beta_0^0$$

$$H_1 : \beta_0 \neq \beta_0^0.$$

Przy założeniu prawdziwości hipotezy zerowej statystka ma postać

$$t = \frac{\widehat{\beta}_0 - \beta_0^0}{s_{\widehat{\beta}_0}},$$

zaś obszar krytyczny dla poziomu istotności α opisany jest równaniem

$$P(\{|t| \geq t_{\alpha, n-2}\}) = \alpha.$$

Uwagi

- 1 Najczęściej stosowaną wersją testu istotności dla β_1 jest $\beta_1^0 = 0$.
- 2 Najczęściej hipotezę dotyczącą wyrazu wolnego (β_0) pomijamy.

Analiza wariancji w modelu regresji

Podstawą analizy wariancji jest równanie

$$\sum_{i=1}^n (Y_i - \bar{Y})^2 = \sum_{i=1}^n (\hat{Y}_i - \bar{Y})^2 + \sum_{i=1}^n (Y_i - \hat{Y}_i)^2. \quad (21)$$

Otrzymujemy z niego tzw. **tablicę analizy wariancji**.

Tablica analizy wariancji

Źródło zmienności	Suma kwadratów	Stopnie swobody	Średni kwadrat	Statystyka F
Regresja	$\sum_{i=1}^n (\hat{Y}_i - \bar{Y})^2$	1	$\frac{\sum_{i=1}^n (\hat{Y}_i - \bar{Y})^2}{1}$	$\frac{\sum_{i=1}^n (\hat{Y}_i - \bar{Y})^2}{S_e^2}$
Reszta	$\sum_{i=1}^n (Y_i - \hat{Y}_i)^2$	$n - 2$	$\frac{\sum_{i=1}^n (Y_i - \hat{Y}_i)^2}{n - 2}$	
Całkowita	$\sum_{i=1}^n (Y_i - \bar{Y})^2$	$n - 1$		

Testowanie istotności parametrów modelu.

Hipoteza testowana to

$$H_0 : \beta_1 = 0,$$

$$H_1 : \beta_1 \neq 0.$$

Statystyka z jaką mamy do czynienia, to statystyka F -Snedecora

$$\frac{\sum_{i=1}^n (\widehat{Y}_i - \bar{Y})^2}{\frac{\sum_{i=1}^n (Y_i - \widehat{Y}_i)^2}{n-2}}$$

z liczbą stopni swobody licznika 1 i mianownika $n - 2$.

Obszar krytyczny przy poziomie istotności α zadaje równość

$$P(\{F_{1,n-2} \geq F_{\alpha;1,n-2}\}) = \alpha.$$

Można udowodnić, że $F_{1,n-2} = t_{n-2}^2$.

Sformułowanie modelu. I

Klasyczny model regresji liniowej może być zapisany w następującej postaci macierzowej

$$\begin{bmatrix} Y_1 \\ Y_2 \\ \vdots \\ Y_n \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} x_1 & 1 \\ x_2 & 1 \\ \vdots & \vdots \\ x_n & 1 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} \beta_1 \\ \beta_0 \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} \varepsilon_1 \\ \varepsilon_2 \\ \vdots \\ \varepsilon_n \end{bmatrix}. \quad (22)$$

Sformułowanie modelu. II

W skróconym zapisie macierzowym mamy

$$\mathbf{Y} = \mathbf{X}\boldsymbol{\beta} + \boldsymbol{\varepsilon}, \quad (23)$$

gdzie

$\mathbf{Y}$ jest wektorem obserwacji zmiennej losowej Y o wymiarach $n \times 1$;

$\mathbf{X}$ jest macierzą obserwacji dla zmiennej niezależnej X o wymiarach $n \times 2$;

$\boldsymbol{\beta}$ jest wektorem współczynników o wymiarach 2×1 ;

$\boldsymbol{\varepsilon}$ jest wektorem składników losowych o wymiarach $n \times 1$.

Założenia klasycznego modelu regresji liniowej mają postać

$$\mathbb{E}(\boldsymbol{\varepsilon}) = \boldsymbol{\Theta} \quad (24)$$

$$\mathbb{E}(\boldsymbol{\varepsilon}\boldsymbol{\varepsilon}^T) = \sigma^2 \mathbf{I}, \quad (25)$$

gdzie zero w pierwszym równaniu jest wektorem zerowym o wymiarze $n \times 1$, zaś $\mathbf{I}$ jest macierzą jednostkową stopnia n , a $\cdot^T$ jest transponowaniem macierzy.

Macierz kowariancji składników losowych

Uwaga

Macierz $\mathbb{E}(\boldsymbol{\varepsilon}\boldsymbol{\varepsilon}^T)$ nazywamy macierzą kowariancji składników losowych.

Zauważmy, że dla dowolnych $i, j \in \overline{1, n}$ mamy

$$\mathbb{E}(\boldsymbol{\varepsilon}\boldsymbol{\varepsilon}^T)_{ij} = \mathbb{E}(\varepsilon_i\varepsilon_j) = \text{cov}(\varepsilon_i, \varepsilon_j).$$

Warunek nielosowości zmiennej niezależnej

Ponieważ mamy założone, że wartości zmiennej niezależnej są nielosowe (deterministyczne), więc należy ten warunek ująć w ujęciu macierzowy modelu regresji liniowej.

$\mathbf{X}$ jest macierzą o wymiarach $n \times 2$ o ustalonych elementach. (26)

Aby ustalić wartość współczynników występujących w regresji liniowej musimy założyć, że rząd macierzy $\mathbf{X}$ jest równy 2, co odpowiada założeniu, że w próbie są co najmniej dwie obserwacje dokonane dla różnych wartości x .

Wyznaczanie parametrów β . I

W ujęciu macierzowym wyrażenie podlegające minimalizacji metodą najmniejszych kwadratów jest postaci

$$S = \varepsilon^T \varepsilon = (\mathbf{Y} - \mathbf{X}\beta)^T (\mathbf{Y} - \mathbf{X}\beta). \quad (27)$$

Różniczkując względem wektora β otrzymujemy

$$\frac{\partial S}{\partial \beta} = -2\mathbf{X}^T \mathbf{Y} + 2\mathbf{X}^T \mathbf{X}\beta. \quad (28)$$

Korzystając z warunku koniecznego istnienia ekstremum otrzymujemy równanie

$$\mathbf{X}^T \mathbf{X}\hat{\beta} = \mathbf{X}^T \mathbf{Y}, \quad (29)$$

Wyznaczanie parametrów β . II

które można zapisać w jawnej postaci macierzowej

$$\begin{bmatrix} \sum_{i=1}^n x_i^2 & \sum_{i=1}^n x_i \\ \sum_{i=1}^n x_i & n \end{bmatrix} \begin{bmatrix} \widehat{\beta}_1 \\ \widehat{\beta}_0 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} \sum_{i=1}^n x_i Y_i \\ \sum_{i=1}^n Y_i \end{bmatrix}. \quad (30)$$

Wyznaczając z równania (29) wektor $\widehat{\beta}$ otrzymujemy

$$\widehat{\beta} = (\mathbf{X}^T \mathbf{X})^{-1} \mathbf{X}^T \mathbf{Y}, \quad (31)$$

gdzie macierz $(\mathbf{X}^T \mathbf{X})^{-1}$ jest postaci

Wyznaczanie parametrów β . III

$$\begin{bmatrix} \frac{1}{\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^2} & \frac{-\sum_{i=1}^n x_i}{n \sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^2} \\ \frac{-\sum_{i=1}^n x_i}{n \sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^2} & \frac{-\sum_{i=1}^n x_i^2}{n \sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^2} \end{bmatrix} \cdot \quad (32)$$

Wartości teoretyczne modelu i wektor reszt.

Na podstawie wyznaczonej z próby wektora $\hat{\beta}$ wyznaczamy wektor $\hat{\mathbf{Y}}$ teoretycznych wartości zmiennej losowej Y i wektor reszt $\mathbf{e}$

$$\begin{aligned}\hat{\mathbf{Y}} &= \mathbf{X}\hat{\beta} \\ \mathbf{e} &= \mathbf{Y} - \hat{\mathbf{Y}}.\end{aligned}$$

Ponieważ sumę kwadratów reszt można przedstawić wzorem

$$\sum_{i=1}^n e_i^2 = \mathbf{e}^T \mathbf{e},$$

więc nieobciążony estymator wariacji jest postaci

$$S_e^2 = \frac{\mathbf{e}^T \mathbf{e}}{n - 2}.$$

Macierz kowariancji wektora losowego $\hat{\beta}$. I

Macierz kowariancji wektora losowego $\hat{\beta}$ definiujemy

$$V(\hat{\beta}) = \mathbb{E}((\hat{\beta} - \beta)^T (\hat{\beta} - \beta)) \equiv \begin{bmatrix} \mathbb{D}^2(\hat{\beta}_1) & \text{cov}(\hat{\beta}_1, \hat{\beta}_2) \\ \text{cov}(\hat{\beta}_1, \hat{\beta}_2) & \mathbb{D}^2(\hat{\beta}_2) \end{bmatrix}.$$

Stwierdzenie

W klasycznym modelu regresji liniowej macierz $V(\hat{\beta})$ jest postaci $\sigma^2(\mathbf{X}^T \mathbf{X})^{-1}$.

Macierz kowariancji wektora losowego $\hat{\beta}$. II

Na podstawie tego mamy

$$V(\hat{\beta}) = \begin{bmatrix} \frac{\sigma^2}{\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^2} & \frac{-\sigma^2 \sum_{i=1}^n x_i}{n \sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^2} \\ \frac{-\sigma^2 \sum_{i=1}^n x_i}{n \sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^2} & \frac{-\sigma^2 \sum_{i=1}^n x_i^2}{n \sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^2} \end{bmatrix}.$$

Nieobciążonym estymatorem macierzy $V(\hat{\beta})$ jest macierz

$$\hat{V}(\hat{\beta}) = s_e^2 (\mathbf{X}^T \mathbf{X})^{-1}.$$

Spis treści

- 1 Klasyczny model regresji liniowej
  - Sformułowanie modelu
  - Estymacja parametrów klasycznego modelu regresji liniowej
  - Analiza wariancji w modelu regresji
  - Macierzowe ujęcie modelu regresji liniowej
- 2 Klasyczny model regresji liniowej z wieloma zmiennymi niezależnymi

Sformułowanie zagadnienia

Rozważamy zmienną $(k + 1)$ -wymiarową $(Y, X_1, \dots, X_k)$, gdzie $X_1, \dots, X_k$ są zmiennymi niezależnymi, a Y zmienną zależną.

Do opisu stosujemy klasyczny model regresji liniowej, o ile dla każdego układu wartości $x_1, \dots, x_k$ warunkowe rozkłady zmiennej Y mają średnie

$$\mathbb{E}(Y|x_1, \dots, x_k) = \beta_1 x_1 + \dots + \beta_k x_k + \beta_{k+1}$$

oraz wariancję

$$\mathbb{D}^2(Y|x_1, \dots, x_k) = \sigma^2.$$

Jeżeli dodatkowo warunkowe rozkłady zmiennej Y mająby rozkład normalny, to mówilibyśmy o normalnej regresji liniowej.

Próbę losową stanowiącą podstawę sformułowania i oszacowania modelu określa n łącznych obserwacji postaci

$$(Y_i, x_{i1}, \dots, x_{ik}), \quad i \in \overline{1, n}.$$

Model

Będziemy więc rozpatrywać model zadany warunkami

$$Y_i = \beta_1 x_{i1} + \dots + \beta_k x_{ik} + \beta_{k+1} + \varepsilon_i, \quad (33)$$

$$\mathbb{E}(\varepsilon_i) = 0 \quad (34)$$

$$\mathbb{D}^2(\varepsilon_i) = \mathbb{E}(\varepsilon_i^2) = \sigma^2, \quad (35)$$

$$\text{cov}(\varepsilon_i, \varepsilon_j) = \mathbb{E}(\varepsilon_i \varepsilon_j) = 0 \text{ dla dowolnych } i \neq j, \quad (36)$$

gdzie $i, j \in \overline{1, n}$.

Postać macierzowa. I

Klasyczny model regresji liniowej może być zapisany w następującej postaci macierzowej

$$\begin{bmatrix} Y_1 \\ Y_2 \\ \vdots \\ Y_n \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} x_{11} & \dots & x_{1k} & 1 \\ x_{21} & \dots & x_{2k} & 1 \\ \vdots & \vdots & \vdots & \vdots \\ x_{n1} & \dots & x_{nk} & 1 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} \beta_1 \\ \beta_2 \\ \vdots \\ \beta_{k+1} \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} \varepsilon_1 \\ \varepsilon_2 \\ \vdots \\ \varepsilon_n \end{bmatrix}. \quad (37)$$

Postać macierzowa. II

W skróconym zapisie macierzowym mamy

$$\mathbf{Y} = \mathbf{X}\boldsymbol{\beta} + \boldsymbol{\varepsilon}, \quad (38)$$

gdzie

$\mathbf{Y}$ jest wektorem obserwacji zmiennej losowej Y o wymiarach $n \times 1$;

$\mathbf{X}$ jest macierzą obserwacji dla zmiennej niezależnej X o wymiarach $n \times (k + 1)$;

$\boldsymbol{\beta}$ jest wektorem współczynników o wymiarach $(k + 1) \times 1$;

$\boldsymbol{\varepsilon}$ jest wektorem składników losowych o wymiarach $n \times 1$.

Założenia klasycznego modelu regresji liniowej mają postać

$$\mathbb{E}(\boldsymbol{\varepsilon}) = \boldsymbol{\Theta} \quad (39)$$

$$\mathbb{E}(\boldsymbol{\varepsilon}\boldsymbol{\varepsilon}^T) = \sigma^2 I, \quad (40)$$

gdzie zero w pierwszym równaniu jest wektorem zerowym o wymiarze $n \times 1$, zaś I jest macierzą jednostkową stopnia n .

Warunek nielosowości zmiennej niezależnej.

Ponieważ mamy założone, że wartości zmiennych niezależnych są nielosowe (deterministyczne), więc należy ten warunek ująć w ujęciu macierzowy modelu regresji liniowej.

$\mathbf{X}$ jest macierzą o wymiarach $n \times (k + 1)$ o ustalonych elementach. (41)

Aby ustalić wartość współczynników występujących w regresji liniowej musimy założyć, że rząd macierzy $\mathbf{X}$ jest równy $k + 1$, co odpowiada założeniu, że w próbie są co najmniej $k + 1$ obserwacje dokonane dla różnych wartości x .

Parametry modelu. I

Podobnie jak w przypadku dwóch zmiennych wyrażenie podlegające minimalizacji metodą najmniejszych kwadratów jest postaci

$$S = \boldsymbol{\varepsilon}^T \boldsymbol{\varepsilon} = (\mathbf{Y} - \mathbf{X}\boldsymbol{\beta})^T (\mathbf{Y} - \mathbf{X}\boldsymbol{\beta}). \quad (42)$$

Otrzymujemy

$$\mathbf{X}^T \mathbf{X} \boldsymbol{\beta} = \mathbf{X}^T \mathbf{Y}, \quad (43)$$

które można zapisać w jawnej postaci macierzowej

$$\begin{bmatrix} \sum x_{i1}^2 & \sum x_{i1}x_{i2} & \dots & \sum x_{i1}x_{ik} & \sum x_{i1} \\ \sum x_{i2}x_{i1} & \sum x_{i2}^2 & \dots & \sum x_{i2}x_{ik} & \sum x_{i2} \\ \vdots & \vdots & & \vdots & \vdots \\ \sum x_{i1} & \sum x_{i2} & \dots & \sum x_{ik} & n \end{bmatrix} \begin{bmatrix} \beta_1 \\ \beta_2 \\ \vdots \\ \beta_{k+1} \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} \sum x_{i1} Y_i \\ \sum x_{i2} Y_i \\ \vdots \\ \sum Y_i \end{bmatrix}.$$

Parametry modelu. II

Wyznaczając z ostatniego równania wektor $\hat{\beta}$ otrzymujemy

$$\hat{\beta} = (\mathbf{X}^T \mathbf{X})^{-1} \mathbf{X}^T \mathbf{Y}, \quad (44)$$

Na podstawie wyznaczonej z próby wektora $\hat{\beta}$ wyznaczamy wektor $\hat{\mathbf{Y}}$ teoretycznych wartości zmiennej losowej Y i wektor reszt $\mathbf{e}$

$$\begin{aligned} \hat{\mathbf{Y}} &= \mathbf{X} \hat{\beta} \\ \mathbf{e} &= \mathbf{Y} - \hat{\mathbf{Y}}. \end{aligned}$$

Nieobciążony estymator wariancji jest postaci

$$S_e^2 = \frac{\mathbf{e}^T \mathbf{e}}{n - k - 1}.$$

Parametry modelu. III

Macierz kowariancji wektora losowego $\hat{\beta}$ definiujemy

$$V(\hat{\beta}) = \sigma^2(\mathbf{X}^T \mathbf{X})^{-1},$$

a jej estymator to

$$V(\hat{\beta}) = S_e^2(\mathbf{X}^T \mathbf{X})^{-1}.$$

Współczynnik korelacji wielorakiej

Podobnie jak w przypadku dwóch zmiennych mamy współczynnik determinacji

$$r^2 \stackrel{\text{def}}{=} \frac{\sum_{i=1}^n (\widehat{Y}_i - \bar{Y})^2}{\sum_{i=1}^n (Y_i - \bar{Y})^2} \equiv 1 - \frac{\sum_{i=1}^n (Y_i - \widehat{Y}_i)^2}{\sum_{i=1}^n (Y_i - \bar{Y})^2}. \quad (45)$$

Natomiast dodatni pierwiastek z współczynnika determinacji nazywany jest współczynnikiem korelacji wielorakiej.

Współczynnik determinacji ma następujące własności

- $r^2 \in [0, 1]$,
- $r^2 = 1$ wtedy, gdy wszystkie punkty leżą w hiperpłaszczyźnie,
- $r^2 = 0$ – znajomość wartości zmiennych $X_1, \dots, X_k$ nie dostarczają żadnych informacji na temat wartości zmiennej zależnej Y .

Uwagi. I

Założenia i ich weryfikacja (testowanie).

- 1 Zależność między zmienną zależną, a zmiennymi niezależnymi jest liniowa.
- 2 Liczba obserwacji jest większa bądź równa liczbie parametrów wyprowadzonych z analizy regresji (współczynniki dla zmiennych niezależnych (predyktorów), wyraz wolny).
- 3 Zmienne niezależne nie są ze sobą silnie skorelowane . Brak współliniowości zmiennych niezależnych (sposób weryfikacji: test VIF).
- 4 Nie występuje autokorelacja reszt, składnika losowego (sposób weryfikacji: test Durбина-Watsona).
- 5 Brak znaczących obserwacji odstających (sposób weryfikacji: inspekcja wykresów punktowych, statystyka opisowa, odległość Cooka).
- 6 Reszty mają rozkład zbliżony do rozkładu normalnego (sposób weryfikacji: test Shapiro-Wilka, Kołmogorowa-Smirnowa, Lillieforsa).

Uwagi. II

- 7 Wariancja reszt, składnika losowego jest taka sama dla wszystkich obserwacji homoskedastyczność (sposób weryfikacji dla dwóch prób: test Fishera F^2 , sposób weryfikacji dla wielu prób: testy Barletta³, Flingera-Killeena, Levene'a⁴, Browna-Forsythe'a, Hartley'a⁵),

Jeśli wiele z założeń jest niespełnionych nie korzystaj z przedstawionych metod weryfikacji.

- Bardziej adekwatny skorygowany współczynnik determinacji (także stosowalny gdy nie ma wyrazu wolnego).

---

²Założenia: normalność.

³Założenia: normalność, równa liczebność grup.

⁴Założenia: niezależność prób.

⁵Założenia: normalność, równa liczebność grup.

Metody doboru zmiennych do modelu.

- Zmienne wybiera się na podstawie wiedzy dziedzinowej.
- Wymagania dotyczące własności zmiennych niezależnych:
  - 1 są silnie skorelowanych ze zmienną, którą objaśniają,
  - 2 są nieskorelowane lub co najwyżej słabo skorelowane ze sobą,
  - 3 charakteryzują się dużą zmiennością.

Regresja nieliniowa i transformacje do modelu liniowego. I

- Między zmienną objaśnianą a zmiennymi objaśniającymi mogą zachodzić związki nieliniowe.
- W wielu przypadkach można dokonać transformacji do modelu liniowego poprzez odpowiednie przekształcenia zmiennych.
- Model $Y = f(X, b)$ jest liniowy względem parametrów, jeśli można go przedstawić jako liniową funkcję jednoznacznych przekształceń X , przy czym współczynniki tych przekształceń muszą być znane.

Typowe modele nieliniowe i ich transformacje do modelu liniowego. I

Poza modelem regresji liniowej występują także modele regresji nieliniowej. Są nimi między innymi

- model wielomianowy (wielomian stopnia k)

$$Y = \beta_0 + \beta_1 X + \beta_2 X^2 + \dots + \beta_k X^k + \varepsilon.$$

Podstawiając $V_j = X^j$ dla $j = 1, 2, \dots, k$, model sprowadza się do modelu liniowego.

Typowe modele nieliniowe i ich transformacje do modelu liniowego. II

- model potęgowy

$$Y = \beta_0 X_1^{\beta_1} \cdot X_2^{\beta_2} \cdot \dots \cdot X_k^{\beta_k} e^{\varepsilon}.$$

Logarytmując otrzymujemy

$$\ln Y = \ln \beta_0 + \beta_1 \ln X_1 + \beta_2 \ln X_2 + \dots + \beta_k \ln X_k + \varepsilon.$$

Podstawiając $V_j = \ln X_j$ dla $j = 1, 2, \dots, k$ i $Z = \ln Y$, model sprowadza się do modelu liniowego.

Typowe modele nieliniowe i ich transformacje do modelu liniowego. III

- model wykładniczy

$$Y = \beta_0 \cdot \beta_1^{X_1} \cdot \beta_2^{X_2} \cdot \dots \cdot \beta_k^{X_k} \cdot e^\varepsilon.$$

Logarytmując otrzymujemy

$$\ln Y = \ln \beta_0 + X_1 \ln \beta_1 + X_2 \ln \beta_2 + \dots + X_k \ln \beta_k + \varepsilon.$$

Podstawiając $Z = \ln Y$ i $\tilde{\beta}_j = \ln \beta_j$ dla $j = 1, 2, \dots, k$, model sprowadza się do modelu liniowego.

Regresja krokowa

- 1 Postępująca (forward).
  - Zakłada kolejne dołączanie do listy zmiennych objaśniających tych zmiennych, które mają najistotniejszy wpływ na zmienną zależną.
- 2 Wsteczna (backward).
  - Usuwamy ze zbioru zmiennych, te które mają najmniejszy wpływ na zmienną zależną.
  - Stosując r^2 lub testy istotności współczynników modelu (F).